

THE TRAGEDY OF FREEDOM

Nurmurodova Farogat Termez State University

Master's Degree Literary Studies: Uzbek

1st year master's degree in literature

Buriyev Jamshid Termez State University

Master's degree in Linguistics, Uzbek language

2-course master's degree

"The heart is free, the world does not need money ..."

Annotation: In the article "Tragedy of a free heart" dedicated to the works of Hayriddin Sultan, the author's story "The heart is free" is analyzed in detail. It describes the events and thoughts of a young researcher named Gulomjon. It is no secret that the issue of educating young people is one of the most painful and urgent issues in our society, and this play sheds light on the tragedy that occurred as a result of that immorality and neglect. In the process of analysis, special attention is paid to the artistic style and language of the creator.

Keywords: Hero, Hayriddin Sultan, story, style, language of fiction, proverb.

OZODA KO'NGIL FOJEASI

Nurmurodova Farogat Termiz davlat universiteti

Magistratura bo'limi Adabiyotshunoslik: o'zbek

adabiyoti yo'nalishi 1-kurs magistrant

Bo'riyev Jamshid Termiz davlat universiteti

Magistratura Lingvistika o'zbek tili yo'nalishi

2-kurs magistrant

"Ko'ngil ozodadur, dunyog'a arzi ehtiyoj etmaz..."

Annotatsiya: Xayriddin Sultonning ijodiga bag'ishlangan "Ozoda ko'ngil fojeasi" maqolasida adibning "Ko'ngil ozodadur" qissasi atroflicha tahlil qilinadi. Unda Gulomjon ismli yosh izlanuvchi atrofida kechayotgan voqealar, o'y-xayollari tasvirlanadi. Sir emaski yoshlar tarbiyasi masalasi jamiyatimizning eng og'riqli, dolzarb masalasi bo'lib kelyapti va bu asarda o'sha axloqsizlik, e'tiborsizlik natijasida yuz bergan fojea yoritiladi. Tahlil jarayonida asosan ijodkorning badiiy uslubi va tiliga alohida e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: Qahramon, Xayriddin Sulton, qissa, uslub, badiiy asar tili, maqol

Bugungi o'zbek nasrida o'ziga xos uslub, o'ziga xos yo'nalish bilan borayotgan iste'dodli yozuvchilardan biri bu Xayriddin Sultondir. Xayriddin Sulton ijodi 70-yillarning ikkinchi yarmidan boshlangan. Hikoyalari bilan adabiyotga dadil kirib kelgan X.Sulton, avvalo, o'zi ko'rgan-bilgan hayotni tasvirladi. Dastlabki asarlaridayoq ko'pchilik e'tibor bermaydigan, ammo azaliy-abadiy muammolarni mavzu qilib olgan adib oddiy voqea-hodisalar zahiridagi nozik jihatlarni ilqab, ularga muhim badiiy ma'no-mohiyat yukladi. Milliy ma'naviyatga daxldor, xalqning o'lmas udum va an'analariga oid muammolar hech qachon dolzarbligini yo'qotmasligini o'ziga xos ta'sirchan yo'sinda ifodalab berdi.

Adibning qahramon tanlash borasidagi izlanishlari, ayniqsa, e'tiborga sazovor. Uning asarlarida turli toifaga mansub kishilar obrazini ko'rish mumkin: hayotga endigina qadam qo'ygan yosh yigit-qizlar, bolalar, umri poyoniga yetayotgan chollar, qariyalar, xokisor, goho ju'ratsiz va kamsuqum insonlar. Ammo kim bo'lishidan qat'iy nazar, yozuvchi ularning qalbiga kirib borish va ularning ma'naviy olamini kashf etishni asosiy maqsad qilib oladi. Bir qarashda oddiygina, miskin, mahzun bo'lib ko'ringan insonlar qalbida ham ulkan ruhiy g'alayonlar, o'tkir dramatik jarayonlar kechishi mumkinligini ifodalab, bularning sababi, ma'no-mohiyati haqida kitobxonni mulohaza yuritishga undaydi. Shuningdek, yozuvchi hikoyalarida tabiatan sokin, ammo

sermulo hazililigi, odob-andishasi bilan ajralib turadigan qahramon obrazi ko'p uchraydi. Buni Xayriddin Sultonning ko'pincha qahramonlaridagi ijobiy sifatlarni korsatishga moyilligi bilan izohlash mumkin. Yozuvchi qahramonlari hayotiyiligi, milliyiligi, tabiiyligi bilan ajralib turadi.

X.Sulton xarakter yaratishda milliy ruhga, odamiylikka tayanib ish ko'radi. Asarda salbiy o'rin tutgan qahramonlarga munosabatda ham odatdagidek qora chaplash yo'lidan bormay, ularga insof, insoniy shafqat yuzasidan yondashadi. Xarakter tasvirida serso'z, batafsil bayondan qochadi, eng muhim bir-ikki detal yoki bo'yoq-chizgi bilanoq qahramonni ko'z o'ngingizda gavdalanitirib qoyadi. Xayriddin Sulton garchi an'anaviy yo'lda ijod qiluvchi adiblardan sanalsa-da, har bir asarida yangicha kompozitsiya unsurlarini ko'ramiz. Dunyo adabiyotining ilg'or namunalaridan yaxshi xabardor adib bu usullarni ko'r-ko'rona, «shakl-shakl uchun» qabilida emas, balki asarning milliy ruhiga, undan ko'zlangan maqsad-muddao hamda tasvir ohangiga mos ravishda qo'llaydiki, uzukka ko'z qo'ygandek munosib, bejirim chiqadi, natijada asar kompozitsiyasidagi yangiliklar goho sezilmay ham qoladi, shu qadar uyg'un! Adibning deyarli barcha hikoyalari, qissalari syujeti hayotiy asosga ega; u asosan o'zi ko'rgan-bilgan voqelikni qalamga oladi. Ammo bunda voqealar tafsilotidan ko'ra ichki kechinmalar tasviri, tahliliy mulohazalar yetakchilik qilishi muhim.

"Ustoz adib Xayriddin Sulton asarlarining jozibador tili va uslubi, xalq maqollari hamda matallariga boy bitiklari o'quvchi qalbini ma'nan boyitibgina qolmasdan, unga hayot sirlaridan saboq berganini his etasiz"¹. Xayriddin Sulton "Ko'ngul ozodadur" qissasi boshqa qissalardan birmuncha farq qiladi yozilish uslubi jihatidan ham, ma'no-mazmun jihatidan ham. Qissada ozoda ko'ngil egasi bo'lgan G'ulom Muhammad Sharif Gulxaniy bilan hayolan birga yashaydi, suhbatlashadi, dardini yoradi lekin uni faqat qalb ko'zi bilan ko'rmoq, dil qulog'i bilan eshitmoq mumkin. Asar Gulxaniyning "Zarbulmasal" asaridagi insondek yashovchi, suhbatlashuvchi qushlarga teskari o'laroq hayvondек yashovchi insonlar tubanliklari ham namoyon etilgan. Dastlab asar boshlanishi bir maromda, bir tekis boshlansa ham asar o'rtalariga kelib Shodiyor kvartirasiga ko'chib kelishi bilan asar voqealari rivojlanib ketadi. Asar Gulxaniyning hikoyatlari, maqollari, baytlari bilan o'zgacha ma'no, joziba baxsh etgan. Har bir maqol, hikoyat asar voqealariga mos ravishda topib qo'llangan. Asardagi qahramonlar xarakteri bir-biriga o'xshamaydi, bir-birini takrorlamaydi va yozuvchi xarakterni ochishda asosan oddiy maqollardan, detallardan foydalanadi. "Hayotni tipiklashtirishda, uni badiiy ifodalashda, qahramon xarakteri qirralarini ochishda, asar g'oyasini ifodalashda, uning emotsional ta'sir kuchini oshirishda badiiy detallar katta rol o'ynaydi"². Misol uchun G'ulom Gulxaniyning Yodgor po'stindo'z haqidagi hikoyatini aytganda hamkasbi Jaloliddinni eslashi uning xarakterini ochib bergan ya'ni Jaloliddin ham Yodgor po'stindo'zdek yolg'onchi inson ekanligi anglashiladi. Qahramon aytganidek "Mavlono Gulxaniy zikr etmish har bir maqol ortidan bir taqdir darichasi yaqqol ko'rinib turadi". "Qalb qozoni qaynamas, qaynasa ham quyilmas" - tabiatan bosiq bo'lgan G'ulomga berilgan ta'rif. "Haromzodaning quyrug'i bir tutam" - bu endi quyrug'ini yashirib yurgan Jaloliddinga tegishli. "Quruq qoshiq og'iz yirtar" maqoli orqali esa qishloqda sakkiz jonni zo'rg'a boqayotgan qahramonning otasiga qarata aytilgan maqol edi. "Tor joyda osh yegandan keng joyda musht yegan afzal", "Asl ni xatosi bo'lmas, nokasni atosi", "Ishongan tog'da kiyik yotmas", "Chaynamayin yeganlar og'rimayin ketarlar", "Erga bersang oshingni- erlar silar boshingni, itga bersang oshingni- itlar tortar boshingni", "So'zni aytgil uqqong'a, jonni jong'a suqqong'a, aytib netarsan onadin bemahal tuqqong'a..." kabi hikmatlar ham bevosita asar qahramonlariga qaratilgan edi. Asar maqollar-u hikmatli so'zlarga boy bo'lishi bilan birga betakror o'xshatishlar ham qo'llangan. Quyidagi parchaga e'tibor qaratsak: "Ko'k yomg'iri ustimizga yomadi, ko'z yoshimiz- yerga, yer loy bo'ladi- ahvolimiz voy, paytava quriydi- sho'rimiz ham, quyosh mo'ltiraydi- biz ham mo'lyiraymiz, makaron sho'rva qaynaydi- jig'ildon qaynaydi, maymunlar yig'laydi - biz yig'lamaymiz." Asar tili ham birmuncha o'zgaruvchan. "Turkning o'n chaqirim narida tomorqasi bor, poyoni yo'q, tomorqasida yeryong'oq bor, qazib olgani vaqt yo'q, biroq uyida hasharchi bor, hasharchining tili yo'q, biroq dili, dilida jur'ati yo'q, ammo alami bor, oyning issig'i, yolg'iz shu'lasi bor, ishsevara tun-u kunning farqi yo'q, ish bor, ish bor, faqat ish bor!" jumlaridagi zid ma'noli, paronim so'zlarni qo'llashi Tog'ay Murod, Erkin Azam tili va uslubini yodga solsa, "Umidim ul ediki, zora dunyoi qo'tirni unutsam, sohibi farosat va xushchaqchaq qushlar suhbatiga quloq tutib, gavhar-u marvaridlarga bergisiz hikmat ma'nilarini tersam..." jumalari esa o'rta asrlar tiliga monand.

Asardagi sof muhabbat tasviri ham juda go'zal ifodalangan. G'ulomning Gulxaniyga sevgi qissasini "Uni ilk daf'a uchratganimning o'ziyoq g'aroyib bir masalga o'xshardi. So'ngi bor uchratganim esa chin marsiya bo'ldi" -

¹. Yo'ldosh Eshbek. Odamlardan tinglab hikoya. -T: Hilol". 2019. B 5

². T.Boboev. Adabiyotshunoslik asoslari. -T: "O'zbekiston". 2002. B 74

deya boshlashidan ham qahramon sevgisiga yetolmaganligi, undan ayrilganligi, armon bo'lib qolganligini yaqqol sezish mumkin. G'ulom "Uning ismi Qunduz edi. Ismi Qunduz edi-yu lekin o'zi yulduz edi. Mening qo'lim yetmagan yulduz. To'leim osmonida bir chaqnab so'ngan yulduz..." deya eslaydi. Afsuski, asardagi muhabbat gulini payhon qilgan Qunduzning "gunoh"i sirililigi qoladi. "Birinchi muhabbat tip-tiniq bahor osmonidagi bulutga o'xshaydi. Pokiza, shaffof... Shamol qayoqqa olib ketishini o'zi ham bilmaydi"³. G'ulomning ham muhabbatini bulut singari shamol emas balki dovullar olib ketdi ammo yuragida abadiy qoladi. "Insoniyatga xos bo'lgan barcha fazilat-u qusurlar adabiy mavzulardir"⁴. Ushbu qusurlarga yolg'onchilik, xiyonat, poraxo'rlik, zino ham kiradi. Bu qissani ham adabiy asarlar sirasiga kirita olamiz. Qissaning chuqur mazmuni inson kechinmalarini tushuna oladigan, his-tuyg'uga begona bo'lmagan kitobxonni o'yga toldirmay qo'ymaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Adabiyot nazariyasi. 2 jildlik. Adabiy-tarixiy jarayon. 2-jild. Toshkent: Fan, 1979. 445 b.
2. Sultonov X. Quyosh barchaga barobar. Hikoyalar. Toshkent: Adabiyot va sanat nashriyoti, 1980. 54 b.
3. Sultonov X. Bir oqshom ertagi. Hikoyalar, tarixiy etyudlar, qissa. Toshkent: Adabiyot va sanat nashriyoti, 1983. 205 b.
4. Sultonov X. Onamning yurti. Qissa va hikoyalar. Toshkent: Adabiyot va sanat nashriyoti, 1987. 256 b.

³. O'tkir Hoshimov. Shamol esaveradi. -T: "Ziyo nashr".2020. B 120

⁴. Умуров Х. "Адабиёт қоидалари", Т.: "Ўқитувчи" -2013-й. 72-б.